

Pentru istoria artei vechi românești, mai exact pentru arhitectura muntenească a primei jumătăți a veacului al XVII-lea, Arnota se înscrie în rândul acelor edificii-jalon ce marchează hotarul dintre două etape distincte din punct de vedere artistic și morfologic. Desigur, această afirmație nu se dorește a fi originală, faptul fiind îndeobște cunoscut de istoricii de artă și de cei ce sînt preocupați de problemele arhitecturii medievale românești. Interesul pentru ctitoria lui Matei Basarab se justifică însă în plus și prin aceea că Arnota ridică o serie de probleme rămase neelucidate, printre care una dintre cele mai importante o reprezintă chiar datarea monumentului.

Este știut că biserica Mănăstirii Arnota nu are pisanie, document de altfel de primă importanță în legătură cu datarea oricărui monument de artă medievală. Sînt deci pe deplin justificate repetatele încercări și propuneri de datare a acestui edificiu, stabilirea cît mai exactă a momentului construirii lui urmînd a da răspuns la o serie de întrebări, nu de minoră importanță. Fără a intra în detalii, să amintim, spre exemplu, că „Istoria artelor plastice din România” menționează faptul că Arnota ar fi fost ridicată de către voievodul muntean „*curînd după luarea domniei*”¹. Aceasta presupune perioada ce urmează lunii septembrie a anului 1632, moment cînd Matei aga din Brîncoveni se urca în scaunul țării devenind domnul Matei Basarab. Nicolae Stoicescu, în cunoscuta sa sinteză bibliografică privind monumentele feudale din Țara Românească, este mai concret apreciînd că Arnota a fost construită „*ante 1637*”² iar „*după pisania unui clopot ar fi din 1634—1635*”³. Vasile Drăguț propune o altă datare și anume perioada cuprinsă „*între anii 1633—1636, pe locul unei așezări monastice mai vechi*”⁴. În recent apărutul compendiu asupra arhitecturii de pe teritoriul României, Grigore Ionescu oscilează între două date: 1637 (consemnată la p. 368) și 1633 (la p. 386)⁵.

Exemplele ar putea continua, însă ele sînt îndeobște cunoscute specialiștilor și nu este scopul acestui articol să facă o inventariere a lor. Să reținem însă că o mare parte dintre cei care au întreprins cercetări asupra Arnotei emit ipoteza ridicării actualului edificiu pe locul unui lăcaș mai vechi, Virgil Drăghiceanu avansînd această ipoteză încă din anul 1933: „*nu ar fi de mirare ca ea (Arnota n. n.) să fie mai veche, încă din secolul al XVI-lea, cu toată afirmarea lui Matei Basarab de a fi ridicat-o din temelie*”⁶.

Ceea ce ne determină să readucem în discuție datele privitoare la zidirea Arnotei sînt interesante informații pe care ni le furnizează inscripția de danie săpată pe corpul unei cătuși din argint, obiect provenind de la această biserică (azi se află la Muzeul de artă al R. S. România, Secția artă veche românească⁷). Facem precizarea că atît inscripția la care ne vom referi cît și obiectul care o conține nu sînt inedite, ele fiind publicate cu ani în urmă de mai mulți autori, printre care, mai recent, de către colectivul condus de către

Al. Elian⁸, precum și de Corina Nicolescu⁹. Asupra datelor inscripției la care ne referim (transcrisă mai jos) și care fie că au scăpat atenției celor ce au studiat obiectul, fie că au fost, poate, considerate nedemne de încredere, pînă în momentul de față, nu știm să se fi efectuat o analiză critică. Conținutul inscripției este următorul: ACEASTA CĂȚIE FOSTU-O-AU FĂCUT RĂPOSATUL MATEIUL VOIEVOD CU DOAMNĂ-SA, CU ELENA, ȘI O AU DAT LA SF (Ă) NTA MĂNĂSTIRE LA ARNOTA CÂNDU AU FOST ANUL 7130; DE(CI) STRICÂNDU-SE, O AU PREFĂCUT UDREA, MARE CĂMĂRAȘ NEPOTUL DOAMNEI ILENII, LA ANUL 7178¹⁰.

Așadar, Udrea cămărașul consemnează că această cățuie a fost donată de unchiul și mătușa sa, respectiv de către Matei Basarab și Doamna Elena, Mănăstirii Arnota, în anul de la facerea lumii 7130, respectiv 1622—1623, cu alte cuvinte inscripția ne lasă să înțelegem că la acea dată exista deja un edificiu cu numele de Arnota.

Fiind vorba de o informație deosebit de prețioasă, se impune, pentru probitatea observațiilor noastre, o analiză critică a datelor. În acest sens să avansăm cîteva ipoteze de lucru și să presupunem că:

a) citirea și transcrierea cifrei anilor s-ar fi putut face eronat de către cei ce au descifrat-o și au publicat-o;

b) data consemnată de Udrea ca fiind momentul donației către mănăstire de către Matei Basarab și Elena să fie, de asemenea, eronată, neconformă cu realitatea.

În legătură cu primul aspect, reverificarea atentă atît a inscripției cît și a întregului text publicat a confirmat exactitatea și rigoarea cu care el a fost transcris de către autorii volumului de „Inscripții”. Așadar, prima ipoteză cade, nefiind vorba de vreo eroare ce ar fi putut să se strecoare în textul traducerii.

Cît privește cea de-a doua ipoteză, în acest caz sînt de luat în discuție mai multe aspecte și anume:

1. Forma ciudată a acestei cățuși. Ea este dată de faptul că reprezintă numai o parte dintr-o cățuie obișnuită, respectiv numai focarul ei, de care, în mod normal, ar fi trebuit să se afle prinsă o tăviță și mînerul respectiv. Tăvița lipsește, a fost probabil deteriorată, fapt ce l-a determinat pe acel Udrea să o repare, mai exact să îi adauge, la nivelul focarului, un simplu mîner printr-o intervenție destul de stîngace. Putem bănui că pe acea tăviță deteriorată, pe care cel ce a „refăcut-o” nu a mai adăugat-o piesei, se afla și inscripția de danie originală, așa cum se întîlnește în argintăria evului mediu românesc la mai toate obiectele de acest gen (fapt pe care și inscripția în discuție ne lasă să îl înțelegem). Ipoteză, desigur, este deci puțin probabil ca în inscripția lui Udrea să fie vorba de o transcriere greșită a anului de danie consemnat pe partea din obiect ce acum lipsește, cu atît mai mult cu cît respectul față de unchiul și mătușa sa îl obligă pe nepot să-i menționeze ca primi donatori (și, evident, comanditari) ai acestei cățuși.

2. Între data refacerii obiectului (1669—1670) și data cînd, potrivit inscripției, această cățuie a fost donată de către Matei Basarab și Doamna Elena (respectiv 1622—1623) s-au scurs doar 47 de ani, un interval de timp destul

¹ „Istoria artelor plastice în România”, București, 1970, II, p. 25

² N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România* (Țara Românească), București, 1970, I, p. 36

³ Ibidem, p. 41, nota 45

⁴ V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 37

⁵ Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982

⁶ V. Drăghiceanu, *Monumentele Olteniei*, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” („B.C.M.I.”), XXVI, 1935, p. 59

⁷ Inv. nr. 13.046/M. 409; dimensiuni: Î=22 cm, D.B.=10,6 cm, G=732 g

⁸ Al. Elian și colectiv, *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, București, 1965, nr. 743 (Publicate și de N. Iorga în volumul *Inscripțiile din bisericile României*, I, p. 204—205)

⁹ C. Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă în țările române*, București, 1968, p. 233.

¹⁰ Al. Elian, *Op. cit.*

† 949CTB 1541ē ΦOCTXωđ ΦBICX™ PZΠOC9T8[^]
 M9TEIO BOEBO[^] 809H3C9 K8 EΛE94.ΛH ω 9[^] 9Q™ Λ9
 CΦHT9 M9H3CTHPE Λ9 9HOT9 ICB[^] 9[^] ΦOC7B BΛ[^]
 9PΛ AE CTENICBAXCE ω[^] 9PEΦ3ICX™ 9HPEB B[^]
 K3M3C9 HEPOT8[^] 9O9MHII HΛEHH BΛ[^] 9P9H

de scurt pentru a se putea săvârși erori care să meargă pînă la a consemna existența unui monument (și nu dintre cele lipsite de importanță) la o dată cînd, practic, acesta să nu fi fost construit. De asemenea, este greu de presupus că această inscripție să încorporeze o eroare de datare de cel puțin 10 ani, adică intervalul dintre anul de danie consemnat (1622) și anul cînd Matei Basarab a ajuns domn (1632), acesta din urmă fiind considerat, pînă în prezent, termenul „*post quem*” de datare a Arnotei.

3. În anul 1622–1623, cînd se consemnează dania lui Matei Basarab, acesta deținea dregătoria de paharnic (între 1608–1627)¹¹, iar în scaunul țării se afla domn Radu Mihnea. Este oare neverosimil ca un descendent al Craioveștilor, așa cum a fost Matei Basarab, ajuns mare boier, să fi ridicat pe muntele Arnotei o biserică nouă, înlocuind poate un lăcaș mai vechi care „*să fi fost făcut de Craiovești*”¹²? Credem că nu, deoarece istoria artei vechi românești consemnează numeroase ctitorii ale mării sau micii boierimi locale și nu vedem de ce nu am putea admite că și paharnicul Matei, legat prin genealogie de una din cele mai puternice familii boierești din Țara Românească, nu și-ar fi permis o astfel de inițiativă. V. Drăghiceanu, precum s-a văzut, nu ignoră această posibilitate, în acest caz însă fiind de presupus că Arnota exista înainte de suirea pe tron a lui Matei Basarab, poate ca o mai veche ctitorie de familie căreia viitorul domn îi va face această danie.

Această „nouă” informație, pe care o punem în discuția specialiștilor, ne obligă să revedem cu atenție și alte documente de epocă asupra cărora cercetătorii au manifestat rezerve. Este vorba, spre exemplu, de acel mult discutat document emis în anul 1643 de către Partenie, patriarhul Constantinopolului, document în care se afirmă că Mănăstirea Arnota „fiind învechită din vremuri neștiute și ruinată”, domnul Matei Basarab „*a ridicat-o de jos, chiar din temelii cu multe cheltuieli și osteneți*”¹³. Cu alte cuvinte, în acel an 1643, se consemnează deja existența unui monument „*vechi și ruinat*” la Arnota, refăcut apoi de Matei Basarab în vre-

mea domniei sale. Suspiciunea cercetătorilor, cu privire la veridicitatea afirmațiilor conținute în documentul respectiv, pleacă de la faptul că același patriarh Partenie a emis documente cu un conținut asemănător și în legătură cu alte monumente din Țara Românească (Gura Motrului, Argeș, Căldărușani) asupra cărora ar fi intervenit cu refaceri Matei Basarab, considerîndu-se deci că ar fi vorba de o stereotipie a formulării. Coroborînd însă, de astă dată, informațiile furnizate de inscripția de pe cătușă cu cele conținute de documentul respectiv pare posibil ca, în cazul Arnotei, să fie vorba de o relatare exactă, ambele știri consemnînd existența unui monument mai vechi, pe care Matei Basarab, devenit domn, îl zidește (reface?) atunci, din nou.

Fără îndoială că șirul semnelor de întrebare cu privire la acest monument nu este epuizat. Cum se explică, de pildă, faptul că domn fiind, Matei Basarab menționează în documente, cu prilejul diverselor danii pe care le face Mănăstirii Arnota, că aceasta este ctitoria sa „*făcută și întemeiată de domnia sa din temelie*”, așa după cum notează, spre exemplu, într-un act de cancelarie emis în anul 1637? Credem că răspunsul trebuie să aibă în vedere faptul că în anul 1628 un puternic cutremur a afectat grav un număr mare de monumente muntenești, printre care, probabil, s-a numărat și vechea Arnotă. Se știe că Matei Basarab, ajuns domn, a desfășurat, printre alte acțiuni ctitoricești importante, și o impresionantă campanie de refacere, renovare sau de completare cu noi construcții a monumentelor sau ansamblurilor afectate de seismul din anul 1628. Era firesc deci, ca vechea Arnotă să fi constituit, printre primele, obiectul refacerilor poate chiar „*de jos din temelie*”, după cum se afirmă în unele documente, ceea ce presupune că avariile suferite au fost grave (deși, nu de puține ori, întîlnim asemenea consemnări atît în Țara Românească cît și în Moldova, unui domni vrînd prin aceasta să-și amplifice rolul de ctitori, fără ca realitatea să fi confirmat, ulterior, contribuții atît de complexe). De altfel, în acest sens, N. Ghika-Budești consideră că Arnota vădește procedee de construcție și se înscrie, din punct de vedere morfologic, pe linia unor mai vechi tradiții, fapt care l-a determinat pe reputatul istoric de artă să susțină că Matei Basarab nu a întreprins aici decît lucrări de restaurare. Implicit deci, N. Ghika-Budești susține ipoteza că Arnota este mai veche decît se consideră, fapt ce vine în consens cu informațiile noi conținute de inscripția de danie, aflată pe cătușă la care ne referim.

Fără îndoială că datele pe care le posedăm cu privire la momentul construirii Arnotei sînt încă sărace. Analiza obiectivă a elementelor noi pe care le conține inscripția, pusă acum în discuție, oferă, pînă la noi probe, o serie de repere demne de luat în seamă. Totodată, ea repune în discuție informații sau ipoteze mai vechi referitoare la monument care, în lipsa altor elemente care să ofere baza unor argumente temeinice, au fost consemnate doar ca simple opinii. Iată pentru ce, fără a ne hazarda în a formula afirmații sentențioase, pornind însă de la noile date pe care le-am propus discuției, se poate avansa ipoteza că biserica Mănăstirii Arnota are ca dată „*ante quem*” de edificare anul 1622–1623. Monumentul a suferit apoi, în vremea lui Matei Basarab, refaceri (probabil ample) ca urmare a avariilor suferite în urma cutremurului din 1628, prilej cu care s-a executat, mai apoi, în anul 1644, și remarcabila pictură interioară atribuită zugravului Stroie din Tîrgoviște. Rămîne ca informațiile pe care cercetarea ni le va oferi în viitor să aducă mai multe clarificări în legătură cu acest important monument muntenească de la începutul veacului al XVII-lea.

¹¹ N. Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova, Secolele XIV–XVII*, București, 1971

¹² N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, p. 41, nota 45.

¹³ Arhivele Statului București, Peceli, 62